

Микола ЛЕГКИЙ (Львів)

ХУДОЖНЯ ПРОЗА ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

(історико-літературний шкiц)

Творчість Олени Пчілки – визначної письменниці, публіцистки, перекладачки, мово- й літературознавця, фольклористки, журналістки, видавця, педагога, громадської діячки – все ще залишається поза пильною увагою дослідників. Спадщина цієї феноменальної жінки потребує цілісного перевидання, нового прочитання й осмислення. Це стосується зокрема й її прози – цікавого й неординарного явища в українському літературному процесі кінця XIX – початку XX століть. “Пчілчині оповідання та новели, – відзначав І. Денисюк, – вносили в літературу те своєрідне, що могла написати тільки вона, те, що, зрештою, витримало іспит часу”¹. Поза тим роман “Світло добра і любові”, повість “За правдою”, низка оповідань і новел письменниці є малознаними для сучасного читача. У цьому короткому нарисі спробуємо окреслити основні риси прозового доробку Олени Пчілки.

Перше оповідання Ольги Драгоманової, текст якого не зберігся, – “Die Mемуагеп eines Hutes” (“Мемуари капелюшка”) – написане як завдання з німецької мови під час навчання в Київському пансіоні шляхетних дівчат пані Нельговської (1861–1866). “Коли я перечитую тепер мої перші оповідання, що писала геть пізніше українською мовою, – згадувала вона в автобіографії, яку продиктувала 1930 р. упорядникам “рухівського” зібрання своїх творів, – то знаходжу, що оповідання “Забавний вечір” дуже схоже на це перше моє німецьке оповідання: той самий основний мотив: панські й селянські, такі несхожі між собою й комічні, колізії в поєднанні того і другого. Безперечно одне, що оповідання було цілком самостійне”².

Дебютний твір Олени Пчілки – “Пігмаліон” (1884), оповідання з соціальною (національною) проблематикою та з нахилом до психологізму, опубліковане в журналі “Зоря”, з яким письменниця тісно співпрацювала у 1880-х рр. (переважну більшість її прозових творів надруковано саме в цьому часописі). Можна припустити, що поштовхом до його написання були слова П. Куліша, промовлені на Археологічному з’їзді в Києві (1874): “Ми, як той Пігмаліон, хотіли, щоб Україна була найкраща, як Галатея, і нічого не жалували для неї, все й віддавали”. Пчілка тоді з великим пошануванням ставилася до Куліша, про що й згадувала в автобіографії [24]. За принципом зворотної антиципації в оповіданні обігрується міфологічний сюжет про Пігмаліона з Овідієвих “Метаморфоз”. Пан Сергій,

¹ Денисюк І. Проза малих форм Олени Пчілки // *Його ж.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів, 2005. – Т. 1. – Кн. 2. Літературознавчі дослідження. – С. 50.

² Пчілка О. Оповідання. З автобіографією. – Харків: Рух, 1930. – С. 18. Покликаючись на це видання, у квадратних дужках вказуємо сторінку.

урядник, шукаючи свого ідеалу жінки, знехтував чарівною Софією й одружився з некрасивою росіянкою, яка з погордою ставиться до всього українського й обіцяє вибити йому з голови усі плани щодо перекладу поеми Овідія на українську мову. В очах трьох героїнь, з якими на початку твору вів дискусію про жіночий ідеал, цей чоловік виглядає тепер смішним і жалюгідним.

“Часом редактори мало сказати просили – благали мене прислати їм якийсь різдвяне чи новорічне оповідання, і тим пояснюється те, що більшість з моїх оповідань є або різдвяні, або новорічні”, – пояснювала письменниця. Справді, оповідання “Забавний вечір”, “Чад”, “Маскарад”, “Три ялинки”, “Збентежена вечеря”, “Тарасове свято” написано на новорічно-різдвяну тематику, всебічно розроблену у творчості Пчілки. Перші три вона згодом об’єднала в збірку “Оповідання. I” (1907); усі ж названі твори легко складаються в новорічно-різдвяний цикл.

“Забавний вечір” (1885) – соціально-психологічне оповідання з новелістичним пуантом. Його героїня, 18-річна поміщицька донька Ксенія Костецька, збившись при заметілі з дороги, замість потрапити в місто на різдвяний вечір, змушена ночувати в убогій селянській хаті. Панночку приймають люб’язно, та її прикро дивує несмачна вечеря, телятко під печею, маленька хвора дитина, батька якої забрали до війська. Від’їжджаючи зі села, дівчина залишає десять карбованців, що їх мала заплатити за браслет – аби сім’ї не довелося продавати корову й тим прирікати дитя на тривалу хворобу. Хоч твір написано в реалістичному стилі, все ж у підтексті прочитується оте диво, яке неодмінно стається на Різдво. Цим оповіданням Пчілка розпочинає втілювати ідею зближення й єднання різних станів українського суспільства, яку розгорне у творах “Товаришки”, “Світло добра і любові”, “Три «ялинки»” та ін. Цілком відмінний ефект викликає соціально-психологічне оповідання “Чад” (1886). Панич Андрій Покорський є антиподом до образу Ксені. Закоханий у красуню-служницю Лукію, він призначив їй побачення, але, поїхавши на різдвяний бал, потрапив у чад чарів панни Лени Заборовської й про сільську дівчину забув. Та ж, чекаючи панича, ледь не замерзла під його хатою.

“Маскарад” (1889) – сімейний “образок” із міського (київського) життя. Молода жінка, пані Олександра, матір двох дітей, не відчуває сімейного затишку. Їй самотньо й сумно, бо її чоловік, пан Костянтин, на Водохреща залишив її вдома. Жінка потрапляє на маскарад, де впізнає свого чоловіка, який активно залицяється до повної дами в масці. Збентежена й стривожена, Олександра залишає йому свою стрічку з маскарадного костюма і повертається додому. Та сюжет твору збудовано так, що маскарад – це був лише сон, який вона розповіла чоловікові після його повернення. Маскарадну таємницю письменниця залишає нерозкритою, маскуючи її за зверненням до читача: “На цьому кінчається наше оповідання. Все було сном – і годі... – Ну, а пан? – питаєте ви. – Як же пан? Чи був він у маскараді? Він пак мав і час, і спромогу піти в маскарад; чи був же він там? – От, цього не знаю!.. Сказав жінці, що не був... А хіба ж дружині, та ще такій поштивій, говорять неправду?” [133]. Якщо в “Забавному вечорі” попри темне тло інтер’єру селянської хати, домінує світлий настрій, то в “Чаді” й “Маскараді” до атмосфери різдвяних настроїв домішуються гірка іронія й сатира.

Ще один твір новорічно-різдвяної тематики – “Три «ялинки»” (1891) – оповідання, близьке до нарису, що складається з трьох невеликих епізодів зі

значною часовою дистанцією між ними. У кожному з них син швачки Михась Конюшинський і донька “значної губернської пані” Юлія зустрічаються на святкових “ялинках”. Попри різницю станів, дівчина симпатизує Михасеві й стає його дружиною, цінуючи кохання більше, ніж суспільні упередження й матеріальний статок. У третьому епізоді вона за останні гроші купує маленькій донечці невеличку ялинку, а Михась чіпляє на неї цукрове серце – давній подарунок Юлії, що його зберіг у себе.

Оповідання “Тарасове свято (Різдвяна пригода)” (перша назва “Трубочист”, 1907) через фрагментарність сюжету тяжіє до ескізу. Варто зауважити, що окремі твори Пчілки початку ХХ ст. (наприклад, “За двором”) позбуваються завершеності фабул, апелюють більше до настроєвості у сприйнятті. На Різдво в душі юнака-коминяра Тараса, автора вдалих привітальних різдвяних віршів, зароджується перше взаємне кохання, яке стає апофеозом його святкових відчуттів.

Твором “Товаришки” (1887) Пчілка зробила поважний внесок у розвиток соціально-психологічної повісті, сюжет якої окреслює формування й становлення народолюбної, демократичної інтелігенції. Люба Калиновська і Раїса Брагова з невеликого повітового містечка (очевидно, Гадяча) виїждять до Цюріха студіювати медицину. Обидві з дворянського роду, але різні за вдачею й світоглядом. Люба дотримується демократичних поглядів, уважаючи, що освічені люди (інтелігенти) повинні засипати ту прірву, що утворилася між ними й народом. Набуті знання й уміння дівчина реалізує в медичній практиці, повернувшись до рідного краю. Раїса ж прагне знайти “придатне становище”, а інтереси й потреби народу їй байдужі. Вийшовши заміж за професора Штокмана, їде з ним до Петербурга, де лікує лише багатих клієнтів, адже з бідними “страшенно клопітно, та й користі ніякої”. У повісті відбито й пошук особистої внутрішньої гармонії, й благодатного співіснування з представниками інших соціальних сфер, насамперед селянства: Люба стає авторитетним і поважаним лікарем у всій окрузі, не втративши при цьому свого природного внутрішнього стрижня. У шлюбі з Дмитром Корнієвичем вона знайшла й особисте щастя. У творі Пчілка детально зобразила працю, побут і розваги молодих українців у європейських містах (Цюріху, Відні), чим істотно спричинилася до європеїзації української літератури (мало хто з наддніпрянських письменників використовував у своїй творчості європейські локуси). Цьому сприяють також пейзажні замальовки (Альпи) та урбаністичні картини згаданих міст. З іншого боку, для галицького читача мали б, за задумом авторки, бути цікавими пейзажі Полтавщини. Зважаючи на місце першодруку “Товаришок” (“Перший вінок”), можна стверджувати й про спрямованість твору на жіночу читачку аудиторію (не випадково авторка неодноразово апелює до “любих читальниць”).

Змальовуючи життя українців у Європі, письменниця часто вводить у повість (це, втім, характерно й для інших її творів) широкі діалоги освічених інтелігентних людей (окрім згаданих персонажів, їх провадять Кость Загоровський, Кузьменко та ін.), що також було новаторством в українській літературі. На це звернув увагу ще І. Франко, який прихильно поцінував прозу Пчілки й у листі до неї писав: “Мушу Вам сказати, що наші галицькі редактори великі прихильники і хвалителі Вашої музи, особливо ж Ваших оповідань, іменно за той свіжий тон і за ті ясні кольори, які світяться з кожної строчки Вашої – щоб Вашим же словом сказати “вельми

зграбенької” прози. І справді, мов на свіжо розцвітаючій луці оддыхаєш, так якоесь любо стає, читаючи Ваші оповідання, а коли де-не-де Ви й сатиру підпускаєте, то й вона така ж делікатна, мила та зграбна, мов та вода погожа в гарячу днину. Але що одно велике діло в Ваших оповіданнях, важний поступ супроти всіх давніших наших писателів: Ви перші і досі самотні виводите в українській мові правдиву, живу конвєрзацію освічених людей. Досі ми її ніде не бачили: ні у Нечуя, ні у Мирного, ні у Кониського. [...] Ви перші і, як кажу, поки що одні тільки можете нам дати широкий роман на тлі соціально-політичних змагань і борб тої зароджуючоїся української інтелігенції”³. Справді, “улюбленим засобом подачі матеріалу в неї була дискусія, інтелектуалістська “конвєрзація” – свобідна, тонко-грайлива, вишукана. Однак у цю приємну словесну салонову гру вривалися бентежні пекучі питання про народ, про його соціальні кривди”⁴.

Немовби йдучи за побажаннями Франка, Пчілка зробила спробу створити новий роман – “Світло добра і любові”, який публікувала на сторінках “Зорі” у 1886–1888 рр. Події твору відбуваються впродовж кількох місяців у невеликому містечку Красне на Волині. В ньому виведено цілу галерею різноманітних національних і соціальних типів: суддя Анатолій Ухтомцев, чиновник Лебьодкін (обидва росіяни), слідчий Маляренко, адвокат Васькевич, лікар Крамов, поміщики Хотько, Стасовський, студент Бриневиц та ін. Проте роль головних персонажів відведено молодому судовому писареві Петрові Підгірному та панночці Євгенії Хотько, доньці поміщика. Деякі дійові особи, важливі для розгортання сюжету й ідеологічних засад авторки, мають детально виписані передісторії (Ухтомцев, Хотько, Підгірний). Так, останній із них, полтавець за походженням, під впливом учителя Яценка став свідомим українцем, запалився “світлом добра і любові” й готовий нести це світло в широкі народні маси. У дискусії з Бриневицем, проповідником соціалістичних і космополітичних ідей, він висловлює свої погляди: “Хочете перестановити громадську будову, то не ідіте осліп, а несіте й світло до своєї праці! Без культури, без розуму, без світла доброго братського почування й людської любові у всіх станах, без національного самопізнання, поваги до себе й других, – нічого не буде!” Будь-які соціальні “рушення” немислимі для нього без національних, адже “національна гадка власне “обмежовує” працю на полі добра, але в такому розумінню, що дає певні границі тій праці: ось тут, на сьому своєму облозі, я можу зробити щось значного!” Його прикро вражає комплекс малоросійства в поведінці обивателів: як тільки людина виб’ється трохи вгору, то одразу ж відмовляється від своєї мови й свого коріння. І він зобов’язує себе: “Треба конєчне ширити при тім правдиву культуру, ідею людськості, національного почуття й самоповаги”⁵.

Націоцентричними ідеями він запалює панну Євгенію. Спілкування з Підгірним (він, наприклад, читає їй “Кобзаря”, чим до сліз зворушує дівчину), манера його поведінки зачаровують її: “Бо ви, – зізнається вона, – кинули нове світло в мою думку, в мою душу – і всі темні сторони мого життя стали виразніші перед моїми очима. [...] Мені мріється тепер інше око, просторе і ясне! Замість

³ Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Київ, 1986. – Т. 49. – С. 10.

⁴ Денисюк І. Проза малих форм Олени Пчілки... – С. 51–52.

⁵ Зоря. – 1888. – № 6. – 15 (27) березня. – С. 98.

того “світу” з його неправдою і огидою я бачу тепер справжнє світло: світло правди і любови дійсної!”⁶ Однак дівчину огортає сумнів: чи вистачить їй сил перемінити життя, піти за цим світлом і понести його далі?

Подальші колізії стосунків між ними невідомі, оскільки роман залишився незавершеним. Хай там як, та він порушує низку націєтворчих проблем: пошуку національної тотожності героїв, їхнього ставлення до української мови, культури, пісні, врешті, до самого народу – від сприйнятливого до відверто ворожого. Так, правники Васькевич і Маляренко є демократами за світоглядом, виявляють любов до народної пісні, у професійній діяльності обстоюють інтереси простого люду (Васькевич навіть збирається одружитися зі служницею-українкою Марисею). Росіянин Ухтомцев, прибувши до Красного на хвилі “обрусення Юго-Западного края”, виявився чоловіком гуманним і ніякої ворожості до українства не висловлює. Дружина мирового посередника Мариновича, теж росіянка, навмисне одягає український національний костюм (мода така!), хоч спілкується винятково поросійському. Московитин Лебьодкін, типовий пройдисвіт, поклавши око на красуню Людю Підгірну, недвозначно натякає на спроби звести дівчину. Молоді ж брат і сестра Стасовські на ідею українізації краю дивляться з відвертою погордою. Втім, явних національних антагонізмів у романі немає; можливо, вони мали б зринути на поверхню у другій його частині. Сюжет твору цементує наскрізна ідея об’єднання різних верств і прошарків українського суспільства (включаючи навіть толерантних інонаціональних) на національній основі; культурно-просвітницької праці задля устійнення національної свідомости широких мас.

Під час публікації роману на шпальтах “Зорі” виникла епістолярна дискусія між Пчілкою та Франком, який тоді входив до редакції журналу. Він відмовився друкувати перші розділи твору на сторінках “Зорі” за 1886 рік, віддавши перевагу романові “Люборацькі” А. Свидницького. Пчілка ж, критично ставлячись до сімейної хроніки призабутого письменника, наполягала на друці перших (уже надісланих) розділів свого роману, тимчасом як Франко вимагав від авторки повного обсягу роману. Зрештою, друк “Світла добра і любові” в “Зорі” розпочався з 13/14 числа за 1886 р.⁷ Слід зауважити, що Франко побачив вартощі Пчілчиного твору насамперед у розмаїтті введених типів⁸.

“Соловий спів” (1889) – психологічне оповідання з елементами детективу. В основу його сюжету покладено дійсну подію, про яку розповів авторці київський слідчий Борецький [45]. Оповідання належить до композиційного типу “верстатних”: молодий криміналіст пригадує історію з власного життя, якою мотивує свою нелюбов до солов’їного співу. Йому вдалося розкрити вбивство старого поміщика, коли в хаті селян Байдишів він знайшов речовий доказ. Проте голосіння матері осудженого й безгучний плач старого батька на тлі соловейкового щебетання пробудили в його душі сильні докори сумління.

⁶ Зоря. – 1886. – № 13/14. – 8 (20) липня. – С. 219.

⁷ Див. про це детальніше в нашій студії: *Легкий М.* Навздогін одній полеміці між Іваном Франком та Оленою Пчілкою // *Нагуєвицькі читання* – 2009: Іван Франко і парадигми соціально-гуманітарних наук початку ХХІ століття. – Дрогобич, 2010. – С. 97–109.

⁸ *Франко І.* Зібрання творів... – Т. 49. – С. 10.

У перерві між друком “Світла добра і любові” Пчілка, як сама зізнавалася, створила соціально-психологічну повість “За правдою” (1889)⁹, яка в дослідженні психології релігійних сектантів зближується з оповіданням “Рятуйте!” Молода сирота Надезя (Надежда) шукає свого релігійного морально-етичного ідеалу, прагне “жити по правді”, тобто чесно, без заздрости й злоби до інших людей. Проста малописьменна дівчина, вона сприймає світ чистим серцем, уболіває за несправедливості й кривди в ньому; розчаровується в ідеалах офіційної церкви, коли стає свідком проклинання Мазепи. Познайомившись із студентом Лук’яненком, в якому відчула чесну людину, Надезя зізналася йому, що не знайшла бажаного ідеалу (“того, про що думала”) і в монастирі, куди її віддали по смерті батька. “Там нема святої правди, нема!” – заявила вона, адже “й там не кидають світових думок, і там кожде думає, як би краще прожити самому для себе, не дбаючи за другого, та що не дбаючи, хоч би навіть душачи другого!” [171]. Під впливом хресного батька вона стає сектанткою-штундисткою, потрапивши, по суті, в гурт релігійних фанатиків. Лук’яненко, який відвідав їхнє зібрання, пережив справжній шок, зрозумівши, що “змінити той фанатизм на раціональну думку теж навряд чи можливо, бодай тепер ні, в теперішній гострій хвилі їх духового життя” [177]. Омріяної правди Надезя не знайшла і там (“Нема і в них того, про що вони говорять, нема, нема! Щирої правди нема!”), залишившись психічно надламанною й потрапивши в безвихідь: “Де моя стежка і чим мені свою душу загодити – не знаю!” У глухому куті опиняється й Лук’яненко, який перейнявся душевним станом дівчини й не бачить способів зарадити їй. Проте у фіналі твору присягає шукати виходу, не полишаючи таки надії знайти “правду”.

Оповідання “Рятуйте!” (1897) – найтрагічніше з-поміж усієї прози Пчілки. Молоденька Оріся так перейнялася штундистськими ідеями, що, пошлюбившись у церкві з коханим парубком Паньком, на своєму ж весіллі наклала на себе руки, рятуючи, як їй здається, власну невинну душу.

Зазначимо, що Пчілка нетривалий час була пов’язана зі штундистським рухом, з діячами якого її познайомив давній знайомий О. Лоначевський. Він переконував письменницю, що в розв’язці українського національного питання не варто нехтувати й сектантським колом як опозиційним до уряду, ідейним, хоч і на релігійному ґрунті, а, отже, вартим поваги. На прохання Лоначевського Пчілка переклала українською мовою російські духовні вірші, які охоче використовували сектанти, й відвідала їхнє зібрання. В автобіографії зізнавалася: “Вражіння свої од цих штундистських зборищ я й записала в тих оповіданнях [“За правдою” і “Рятуйте!” – М. Л.]. Мене зацікавила їхня психологія. Придивившись ближче, я побачила за тою ідейністю щось інше, зовсім інший зміст. Мене так неприємно вразили їхні покаєння, що, не дочекавшись кінця, саме коли стала каятись одна жінка-“грешніца”, я від них утекла. Оцінювати після цього штундистів позитивно я не могла. Те й показано в оповіданнях” [45].

У творчому доробку Олени Пчілки є й жанр іронічної психологічної новели. “Білу кицьку” (1901) написано на конкурс “Литературно-артистического общества” й ухвалено до друку в його альманасі. У зв’язку із закриттям “Общества” новелу не опублікували, й за життя письменниці вона не друкувалася. М. Старицький зачитав

⁹ Див.: Зоря. – 1889. – № 18. – 15 (27) вересня. – С. 293.

її на ювілеї 25-річної творчої діяльності Пчілки. Персонаж твору, пан Микола, пише свою дисертацію (“сочинение”) під пильним і суворим наглядом вагітної дружини, яка раз у раз нагадує йому про обов’язки щодо сім’ї й позбавляє навіть найменших життєвих утіх. Герой внутрішньо бунтується проти цього, відчуваючи щораз більшу неприязнь до жінки. Пригадує, що та біла кицька, яка тепер третєся до його ніг, колись поєднала їх. Так дістає мотивацію епізод, який у структурі новели виконує функцію пуанту: Микола роздратовано викидає бідолашну тварину через квартиру. “Як шкода, – розмірковує він у фіналі, – що не кожному осоружну кицьку можна взяти за хвіст і вишвирнуть за вікно” [283].

Іронічним пафосом пронизано й оповідання “Артишоки” (не пізніше 1903), тема якого взята з полтавського анекдоту. У центрі твору – конфлікт між зубожілим дворянством і “аристократією грошей” (купецтвом). Поміщики Свойські прагнуть видати доньку Олімпію за багатого, проте незграбного й потворного купця Хомутовникова. Намагаючись продемонструвати гостеві свій дворянський статус, на обід подають артишоки – екзотичні, проте “панські” плоди, схожі на невеликих гарбузів. Старий поміщик Хуторенко, повірник Хомутовникова, розцінює це як відмову Свойських (піднесли гарбуза!). Пани ж Наські, такі самі зубожілі поміщики, що також були присутні на обіді, перехоплюють багатого жениха.

Ескіз “За двором (Малюнок біжучого життя)” (1905), оповідання “Збентежена вечеря (Різдвяна пригода)” (1906) та образок “Пожди, бабо, нових правів” (1906) передають настрої різних верств суспільства часів російської революції. У першому з них збідніла поміщиця Катерина Павлівна, маєток якої спалили під час революційних подій, намагається звести кінці з кінцями і змушена за безцінь віддати землю в оренду. Письменниця подає майже депресивний стан героїні, загнаної в глухий кут: “Крізь те рідке листя видно мутно-білясте небо. В цю годину смеркання нічого, нічого не було видно в тому небі!...”¹⁰ Таким самим безпросвітним видається їй і саме життя.

“Збентежена вечеря” – дитяче психологічне оповідання різдвяного циклу. Твір просякнутий авторською симпатією до малого Омелька, який несе хрещеній матері, молодій поміщиці, вбогу селянську різдвяну вечерю. Підгледівши, що панство, котре зібралося в домі хрещеної, гордує й гидує маминою кутею, хлопчина на знак протесту жбурляє в освітлене вікно п’ятака, що дала йому поміщиця. Цілком беззахисною залишається в ситуації безвладдя баба Марина (“Пожди, бабо, нових правів”), яка розповідає про свої юридичні проблеми. У “волості” до неї не дослухаються, адже старі права скасовано, а нових ще немає.

У збірку “Оповідання. III (Оповідання з учительського життя)” (1911) Олена Пчілка об’єднала два твори. У першому з них – “Півтора оселедця (Пригода з нашої бувальщини)” – сільська вчителька Олександра навчає дітей без страху висловлювати власні думки. Інспектор, що приїхав перевіряти школу, одному з хлопчаків задає задачу про півтора оселедця. Дотепна відповідь малого Кузьми пошила інспектора в дурні, через що дівчині загрожує вигнання зі школи.

Панна Маруся – молода, проте діяльна вчителька в глухому степовому селі Кошари (нарис “Золота писанка”, 1911), переймається неосвіченістю й темнотою народу, прагне завести в школі добру бібліотеку, проте не має в цьому ніякої

¹⁰ Пчілка О. Оповідання. II. – Київ, 1909. – С. 53.

підтримки. Тому на Великдень, далеко від рідного дому чувається сумно й самотньо. Збентеження й смутку додає золота писанка з малюнком Воскресіння, яку колись подарував їй один вродливий юнак. Дівчина без вагань віддала цей дорогий подарунок маленькій Маринці, яка розвіює її сумовитий настрій. У фіналі твору передано сновидіння дівчинки: “Їй почали снитися білі анголи в довгій одежі, з білими крилами. Вони йшли якоюсь лукою, вкритою пролісками. Багато, багато пролісок!.. І рвала Маринка ті дрібненькі сині квіточки для панночки, за її золоту писанку!”¹¹

Оповіданням “Поезія в стилі «модерн»” (1911) Пчілка полемізує з естетикою поетів-модерністів, удаючись до гумористичного, іронічного, іноді глузливого тону розповіді. Авторка вказує на джерело здобуття матеріалу: “Оце недавно довелося мені прочитати одно французьке оповіданнячко – невеличке собі, але забавне. І схотілося мені його переказати. Не перекласти, ні, а власне переказати вільно. [...] В більшій мірі маю право назватись авторкою сього оповідання, бо я взяла в французького автора лише натяк на основну тему, всі ж подробиці й цілі сцени уроїлись в моїй голові самі, – вони самохіть наверхлися мені на думку”¹². Героїня твору, пані Аврора – успішна поетка-модерністка. Своему чоловікові, який не втратив змісту її віршів, вона викладає модерну естетику: “Треба звернути увагу на саму вдачу нашої поезії. Яке особливе розуміння потрібне? Який зміст? Досить зробити загальне вражіння, імпресію, все одно чим, – змістом, метром, порядком букв чи згуків! Імпресія! Розумієш ти – імпресія! Обтім, і в тому “змістові” треба тямити символи. А взагалі наша поезія – це все одно, як тонкі, тягучі шовкові нитки, або промені місяця, – вони тягнуться, сяють, переплутуються, пересікаються... Хіба хто може мати претензію їх “розуміти”? Безглузде слово! Вірші треба почувати, а не “розуміти”. Правда, щоб почути емоцію вищого поета, треба самому мати істоту, здатну до подібних емоцій; а звичайно, що лише добірні люди мають таку вдачу, – ті, котрі стоять над юрбою, над земним долом!.. Отже, щоб я більше від тебе не чула того дурного слова «не розумію»”¹³. Вона веде й відповідний спосіб життя – разом із великою компанією таких самих модерністів влаштовує різноманітні естетські “сеанси”, зібрання, свята (як-от, на честь Діоніса), що не може подобатися її чоловікові. На одному з таких свят знайомиться з молодим кавалеристом, зауваживши, що “бренькіт від острог має в собі якусь мелодію”, і, вловивши її, складає вірша, який викликає в її шанувальників справжній фурор:

*Дзень-брень! Брень-дзень!
Брень-дзень! Дзень-брень!*

Виразно вловлюється відверте іронізування Пчілки зі звукопису модерністів, зокрема з поезії Г. Чупринки “Дзеньки-бреньки” (1909), в якій, зокрема, є такі рядки:

*І серденьку легко-легко,
Бо прогнали сум далеко
Дзеньки-бреньки.
Лються, в’ються*

¹¹ Пчілка О. Оповідання. III (Оповідання з учительського життя). – Київ, 1911. – С. 44.

¹² Княжна Кочубейвна [Пчілка О.]. Поезія в стилі “модерн”. – Київ, 1911. – С. 3.

¹³ Там само. – С. 6.

*І сміються
Дзеньки-бреньки,
Різнотонні,
Різнодзвонні,
Солоденькі,
Золотенькі
Життьові брехеньки¹⁴.*

Варто зазначити, що вірш Чупринки має підзаголовок “Поетичний жарт”, який передбачає й відповідне читацьке сприйняття. Проте, як нам здається, Пчілка вдало розгорнула образ “життьових брехеньок”: в її оповіданні оспівана острога стає символом невірності пані Аврори, яка заводить адюльтер із офіцером-кавалеристом. Та найголовніше: у вирішальний момент далекий від поетичного хисту чоловік пані Аврори сам складає вірша на тему “дзень-брень”, що його ніяк не могла дописати дружина.

У прозовій творчості Олена Пчілка не виходить за межі реалістичного стилю. Міметизм у створенні художнього світу, співвіднесений із реальною дійсністю типаж, численні подробиці в сюжеті, покликані максимально наблизити витворений світ до реального, легка, рідше дошкульна чи приправлена гіркотою іронія, сатира – ось основні ознаки Пчілчиної прози, структура якої вписується в контекст реалістичної літератури кінця XIX – початку XX ст. Найчастіше письменниця вдається до жанру оповідання з його класичними ознаками, нерідко з увагою до психології персонажів. Проте однією з перших в українській літературі (поруч із І. Нечуєм-Левицьким, Б. Грінченком, І. Франком) Пчілка виводить образи національно й демократично зорієнтованого інтелігента (іноді у стадії його формування), який докладав зусиль у культурно-просвітницькій праці з метою злутування усіх прошарків населення в монолітний національний організм. Прозові твори Пчілки тяжіють до інтелектуалізму, адже персонажі нерідко дискутують із приводу важливих й актуальних суспільних та особистісних проблем. Високу питому вагу в сюжетах має “конверзація” інтелігентних, освічених людей, відтворення “салонних” розмов, що також є новаторством її прози. Твори письменниці привносять в українську літературу свіжий струмінь європеїзації через використання відповідних топосів і локусів (урбаністичних, пейзажних); вона розглядає Європу як можливість і засіб формування національно свідомого українського інтелігента. Разом із тим задля порушення важливих соціальних та індивідуальних проблем Пчілка вдається до зображення світських забав і розваг (балів, вечорів, прогулянок, візитів, обідів, полювання тощо) за участю представників різних суспільних верств.

¹⁴ Чупринка Г. Поезії. – Київ, 1991. – С. 91–92.